

เครื่องถ้วย
เบญจรงค์
และลายนำทอง

สำนัก
พิมพ์คดี

เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง

เครื่องถ้วย
เบญจรงค์
และลายนำทอง

สำนัก
พิมพ์ คติ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง. -- กรุงเทพฯ : คติ, 2554.
352 หน้า.

1. เครื่องถ้วยเบญจรงค์. 2. เครื่องถ้วยลายน้ำทอง. I. ชื่อเรื่อง.

738.2

ISBN 978-616-90706-2-7

เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๔

จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

ราคา ๕๕๐ บาท

สงวนลิขสิทธิ์เรื่องและภาพโดย © บริษัท สำนักพิมพ์แสงแดดเพื่อนเด็ก จำกัด
ห้ามลอกเลียนหรือนำภาพไปใช้ไม่ว่าส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือ นอกจากนี้ได้รับอนุญาต

สำนัก
พิมพ์คติ

อยู่ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แสงแดดเพื่อนเด็ก จำกัด

คณะผู้จัดทำ

กรรมการผู้จัดการ นิดดา หงส์วิวัฒน์

ผู้จัดการทั่วไปและผู้จัดการฝ่ายผลิต น่าน หงส์วิวัฒน์

ผู้จัดการฝ่ายการตลาด ปราณี พงษ์พันธ์

ที่ปรึกษาฝ่ายผลิต จิรนนท์ ทับเนียม

บรรณาธิการเล่ม นิดดา หงส์วิวัฒน์

ผู้ประสานงานเล่ม สมพร คารมย์

พิสูจน์อักษร สมพร คารมย์

บรรณาธิการศิลป์ ตุลย์ หงส์วิวัฒน์

ศิลปกรรม ณรงค์ศักดิ์ บุญชุม

ฝ่ายการตลาด บุญเจริญ หมั่นศรี, ฉัตรชัย กางมันต์, ยุทธชัย พิมพ์สาลี

ฝ่ายการเงิน ชลธิชา อ่วมด้วง, วรณีย์ ทองสม, มลิวรรณ เจนจบ

หัวหน้าสายส่ง ชาญชัย พยอ

ฝ่ายผลิต นภากร ขำชัยภูมิ, กนกวรรณ สอนสุคนธ์

แยกสี บริษัท สแกนอาร์ต จำกัด โทร. ๐-๒๒๙๒-๐๒๗๙-๘๑

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ดี จำกัด โทร. ๐-๒๔๐๑-๙๔๐๑

จัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์แสงแดด จำกัด

๓๒๐ ลาตพร้าว ๙๔ (ทาวน์ อิน ทาวน์) แขวงพลับพลา เขตวังทองหลาง กทม. ๑๐๓๑๐

สั่งซื้อหนังสือติดต่อฝ่ายการตลาด โทร. ๐-๒๙๓๔-๔๔๑๔ ต่อ ๑๐๒-๑๑๐ แฟกซ์ ๐-๒๕๓๔-๑๔๙๙,

๐-๒๙๓๔-๔๔๑๕ e-mail : marketing@sangdad.com

ติดต่อฝ่ายบรรณาธิการสำนักพิมพ์ โทร. ๐-๒๙๓๔-๔๔๑๔ ต่อ ๒๐๗ แฟกซ์ ๐-๒๙๓๔-๔๔๑๑

e-mail : sdbooks@sangdad.com

คำนำสำนักพิมพ์

เครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทอง ถือได้ว่าเป็นเครื่องถ้วยที่ผสมผสานระหว่างศิลปะไทยและจีน คือช่างจีนเป็นผู้ปั้นถ้วยชามให้ ทั้งช่างจีนที่อพยพมาอยู่แผ่นดินไทยทางหนึ่งกับการส่งแบบและลายไปให้ช่างจีนในแผ่นดินจีนปั้นอีกทางหนึ่ง ฝ่ายช่างไทยเป็นผู้ออกแบบวาดลวดลายอย่างไทย จัดเป็นเครื่องถ้วยฝีมือละเอียดประณีต ใช้กันในราชสำนักและหมู่ชนชั้นสูง ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

นอกจากประโยชน์ทางด้านใช้สอย เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทองยังมีคุณค่าในเชิงงานศิลป์ ทำให้มีผู้นิยมเก็บสะสม โดยเครื่องถ้วยเบญจรงค์จะเขียนลวดลายด้วยสีต่างๆบนเคลือบ ทำให้ลายนูนเด่นขึ้น ใช้สีตั้งแต่ ๓ ถึง ๘ สี หลักๆคือสีแดง เหลือง ขาว ดำ และเขียว ส่วนเครื่องถ้วยลายน้ำทองนั้น เขียนสีบนพื้นเคลือบเช่นกัน แต่เพิ่มสีทองด้วยการตกแต่งบนพื้น ตัดเส้น หรือใช้สีทองเขียนลวดลายแบบต่างๆ

หนังสือเล่มนี้รวบรวมเครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทองที่หาดูได้ยากไว้หลากหลายประเภท เช่น จาน ชาม โถ กระโถน ชุดน้ำชา ฯลฯ สำหรับผู้ที่ชื่นชอบหรือสนใจศึกษาค้นคว้า เครื่องถ้วยเหล่านี้สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของผู้คนแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี หนังสือเล่มนี้จะร่วมสืบสานมรดกของไทยยังอนุชนรุ่นหลังต่อไป

สำนักพิมพ์คดี

สิงหาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เบญจรงค์ลายน้ำทอง ศิลปะไทย-จีน	๑๑
เครื่องถ้วย	๑๘
เบญจรงค์และลายน้ำทอง	๒๙
เครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทอง	๓๘
โถปรียกยอดทอง ชุดเจ้าฟ้า เสน่ห์แห่งการประทีปนิม	๒๖๙
บายศรีปากชามหรือบายศรีนมแมว	๓๔๘

ตู้ไม้จำหลักลายปิดทองเป็นเครื่องสังเค็ดในงานพระศพ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพชรรัตน์

เบญจรงค์ลายน้ำทอง

ศิลปะไทย-จีน

ถ้าจะกล่าวถึงหลักฐานสำคัญในการขุดค้นทางด้านโบราณคดีแล้ว ดูเหมือนการขุดค้นแต่ละครั้ง มักขุดค้น ขุดแต่ง และขุดบูรณะตามโบราณสถานใหญ่ๆ ส่วนของโบราณสถานเล็กๆอาจมองข้ามไป ทั้งๆที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ดี ที่พระนครศรีอยุธยาและบ้านเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ที่จังหวัดลพบุรีก็เป็นโบราณสถานตัวอย่างที่นำเอาเครื่องถ้วยจีนมาทำการศึกษา ทำให้ทราบถึงภาชนะจำพวกเครื่องถ้วยว่ามีรูปทรงอย่างไร เช่น ถ้วย ชาม จาน กระโถน ฯลฯ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวันของกลุ่มชนที่ร่วมอยู่ในสังคมนั้น

ผลจากการขุดค้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น พบเครื่องถ้วยที่ทำจากจีน แต่ผู้กลายตามความนิยมของไทยและไม่มีชิ้นใดเก่าไปกว่าสมัยราชวงศ์หมิง รัชกาลพระเจ้าหวันลี่ และพบการผูกลายและรูปทรงแบบไทย เช่น พวง โปกริก โถน้ำมัน น้ำหอม แป้ง จำพวกเครื่องสำอ่างต่างๆ มากในสมัยราชวงศ์ชิง คือ ราชวงศ์ชิง พระเจ้าคังซี หรือตรงกับรัชกาลพระนารายณ์มหาราช ซึ่งถือกันว่าเป็นยุคเปิดประตูสู่โลกใบใหม่อย่างแท้จริง เพราะดูเหมือนว่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ เส้นทางการค้าและศาสนาจะมาแบ่งบานในระยะนี้ ถ้าจะนับไปเครื่องถ้วยจำพวกเนื้อดินปั้นพอร์ซเลน (Porcelain) ที่ทำได้ดี เนื้อดินปั้นจะบางใส และมีสีต่างๆ ก็เริ่มปรากฏในเครื่องถ้วยได้วุ่นหรือเขียนลายครามได้เคลือบแบบลายตัดเส้น แล้วเขียนสีลงยาทับเป็นดอกเป็นดวงเพิ่มสีสัน เช่น ลายดอกไม้ ลายเด็กเล่น และลายไก่ ซึ่งเป็นที่นิยมกันในรัชกาลพระเจ้าเจิ่นฮั่ว ในสมัยราชวงศ์หมิง ต่อมามีการทำตามแบบเดิมขึ้นอีก ในสมัยราชวงศ์ชิง รัชกาลพระเจ้าหย่งเจิ้น และเจียนหลง ซึ่งเป็นรัชกาลที่มีการส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะงานด้านประณีตศิลป์ มีการจ้างศิลปินชาวตะวันตกมาเป็นผู้ผลิตงานช่างเขียนที่สำคัญ จากภาพจิตรกรรมบนผืนผ้ามาเป็นจิตรกรรมบนตัวเครื่องถ้วยชาม มีทั้งที่ทำขึ้นใช้ในราชสำนัก และส่งไปตามราชสำนักในต่างประเทศเพื่อเป็นของขวัญ ของกำนัล และตอบแทนในโอกาสอันควร

การเขียนลายตามแบบที่เจ้าของสิ่งทำดั่งที่พบตามประเทศในยุโรป ส่วนของไทย ดูเหมือนจะเลียนแบบลายผ้าไทยที่ส่งแบบไปให้ประเทศอินเดียทำเป็นผ้าลายอย่าง หรือลายตามคตินิยมของอินเดีย ตัวอย่างแบบลายผ้าหรือลายภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังปรากฏที่พระเมรุมาศหมายเลข ๓ วัดชัยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี วัดสำคัญในจังหวัดนนทบุรี และพระที่นั่ง พุทธไสวรรรย์ ในพระราชวังบวรสถานมงคล ดูจะเป็นตัวอย่างที่ยังเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะลายผ้าของเหล่าเทพ ที่แสดงออกในภาพจิตรกรรมนั้น ทำให้เห็นแสงสี และความนิยมของสังคมในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสีหลักๆ ที่เป็นแม่สี ใช้ตัดกันได้อย่างถูกต้องและประสมกลมกลืน จึงนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญา ของช่างในยุคสมัยนั้นที่สามารถสร้างสรรค์ได้อย่างเป็นรูปธรรม

หลังจากคลายความเป็นแบบแผนประเพณีเกี่ยวกับลัทธิเทวราชาของอยุธยา ไปแล้ว กรุงเทพมหานครจะเป็นเมืองสำคัญต่อจากกรุงธนบุรี ซึ่งในยุคต้นๆ รากฐาน วัฒนธรรมของอยุธยายังหยั่งรากพันลึกมาอย่างสมัยกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ในยุคร้อย ปีแรก เครื่องถ้วยชามของบรรดาผู้ดีมีสกุลและผู้มีบรรดาศักดิ์ก็เปลี่ยนไปจากเดิม ถ้วยชามเบญจรงค์ยังคงมีใช้อยู่เฉพาะในพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้น ที่นิยมชมชื่นกัน มากก็คือ ถ้วยชามลายน้ำทอง บางอย่างก็ได้เกิดขึ้นแล้วในสมัยราชวงศ์หมิงตอน

ปลาย แม้ญี่ปุ่นเองก็นิยมของจีนที่เขียนลายสีทองที่เรียกว่า กิเรนเต่ ส่วนของไทยมีสองชนิดที่มักเรียกรวมกัน คือ เครื่องถ้วยพื้นทาสีทอง ด้วยวิธีการคล้ายกับเคลือบ แล้วลงสีลงยาบางๆ แต่ที่พบมีวิธีการคล้ายกัน แต่ใช้เพียงตัดสีด้วยเส้นทองลงยาบางๆ ไม่นูนแบบเคลือบลายเขียนเบญจรงค์

สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๒ ทรงเป็นสตรีผู้มีอำนาจในแผ่นดินสยามและมีความสำคัญในด้านการส่งเสริมเครื่องถ้วยลายน้ำทองให้มีและนิยมขึ้นในราชสำนัก ผ้าลายเขียนทองก็มี เครื่องถ้วยลายน้ำทองก็มี ดูเหมือนจะเป็นประเพณีนิยมของเจ้านายในสมัยนั้น ลายนก ดอกไม้ ลายเครือเถา ลายประจำยาม ลายครุฑ ลายกนิรี เทวดา ยักษ์ ตลอดจนสัตว์ในหิมพานต์และสัตว์จริงได้ถูกรวมกันเพื่อผูกเป็นลายลงบนเครื่องถ้วยลายน้ำทอง และที่นิยมกันมากก็คือ ลายดอกกุหลาบอันเป็นพวกของดอกไม้ บางครั้งก็ใช้ดอกโบตั๋น ดอกไม้สี่ฤดูซึ่งเป็นดอกไม้เครื่องหมายมงคลนามมาใช้ผูกลาย ความนิยมนี้มีอยู่จนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการสั่งให้ทำเครื่องถ้วยเขียนเป็นลายอักษรพระนาม จ.ป.ร. ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ สีสันของความนิยมเครื่องถ้วยลายน้ำทองก็ค่อยผ่อนคลายลง มีการสั่งทำชุดชาจากยุโรปถึงแม้ว่าจะใช้รูปทรงอย่างจีน ก็เป็นเครื่องถ้วยอย่างพวกเครื่องถ้วยจักรี เพื่อใช้เป็นของที่ระลึกในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ความแตกต่างระหว่างความนิยมตะวันตกและตะวันออกเริ่มถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งรูปแบบการออกแบบเรื่องราวเหล่านี้ไม่เพียงแต่คนในเมืองไทยที่สนใจเครื่องถ้วยเบญจรงค์ แม้รัฐบาลญี่ปุ่นก็สนใจและศึกษาเรื่องนี้มาแล้วตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และจากหลักฐานจดหมายเหตุที่พบ ย่อมเป็นพยานยืนยันได้เป็นอย่างดี ซึ่งต่อมาญี่ปุ่นก็ผลิตเครื่องถ้วยเบญจรงค์ออกมาจำหน่ายในตลาดไทย แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก คงจะจำหน่ายเพียงระยะสั้นเท่านั้นเอง ซึ่งนักสะสมเรียกว่า เครื่องถ้วยเบญจรงค์ญี่ปุ่น

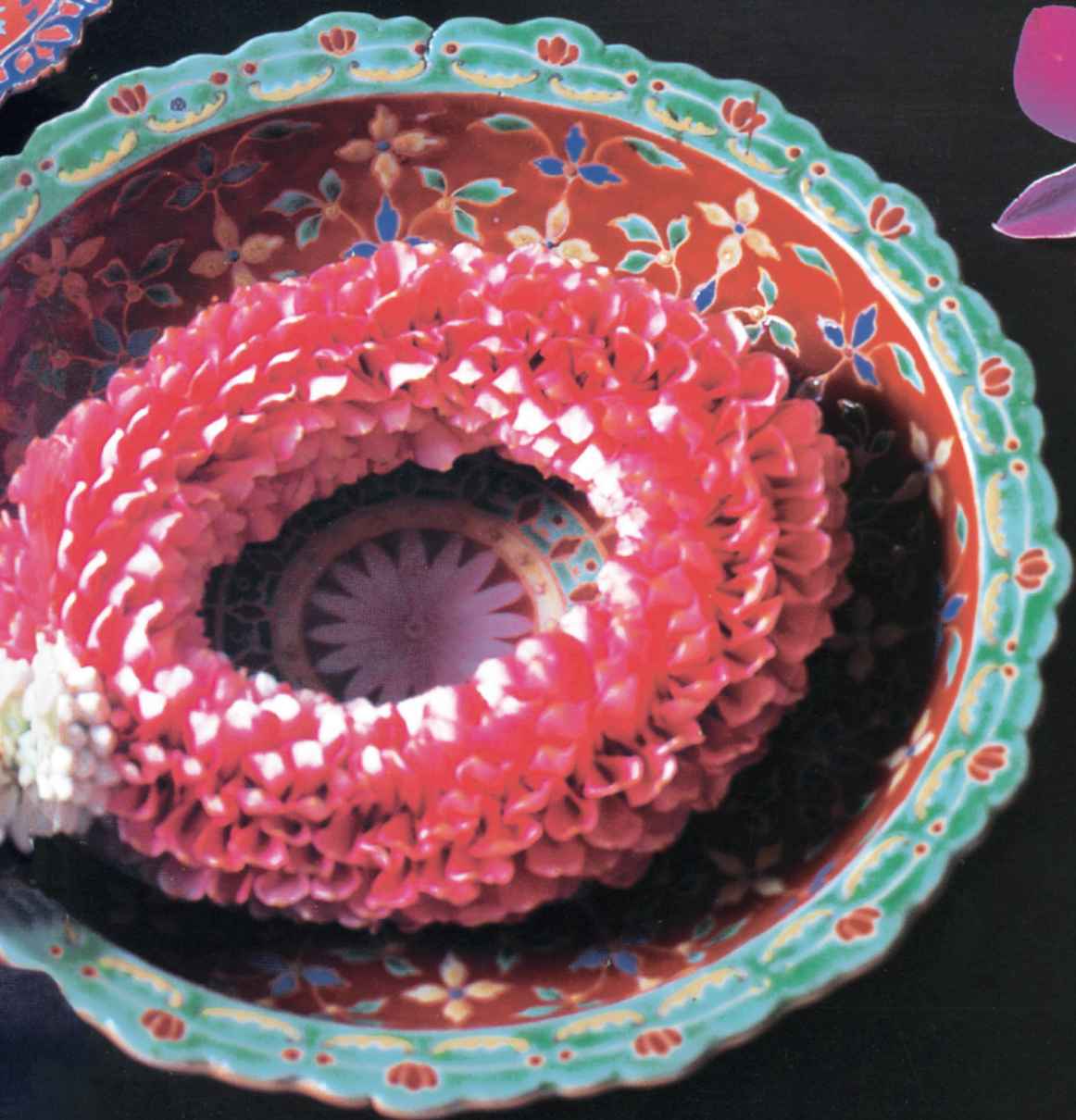
จากความสวยงามของชาเบญจรงค์ จึงมักมีผู้นำมาใช้รองบายศรีบูชา เทวดา เรียกว่า บายศรีปากชา ซึ่งมีคติความเชื่อของคนไทยผสมผสานกับลวดลายที่ประดับตัวชาคือเทพนมด้วยนั่นเอง

ชุดชาเบญจรงค์ลายเทพนม-นรสิงห์

เครื่องถ้วย

เครื่องถ้วย เป็นคำเรียกกุ่มเครื่องปั้นดินเผา ทั้งที่ผลิตในประเทศและที่ส่งมาต่างประเทศ โดยใช้คำที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า เซรามิกส์ (Ceramics) ซึ่งมาจากภาษากรีกโบราณว่า เครามอส (Keramos) แปลว่า สิ่งที่ถูกเผา และเครื่องถ้วยมีความหมายรวมไปถึงภาชนะอื่นๆ เช่น เครื่องแก้ว เครื่องปูนและปูนปลาสเตอร์ (Plaster)

การศึกษา

โดยทั่วไปการศึกษาทางด้านเครื่องถ้วย แยกเรื่องศึกษาเป็น ๒ แนวทาง คือ

๑. การศึกษาในแนวทางวิทยาศาสตร์ (Ceramic Science หรือ Technology)
๒. การศึกษาในแนวทางศิลปะ (Ceramic Art)

๑. การศึกษาในแนวทางวิทยาศาสตร์ (Ceramic Science หรือ Technology)

การศึกษาในด้านนี้เน้นหนักในทางการค้นคว้าสำรวจ วิจัย วิเคราะห์หาข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับวัตถุดิบ แหล่งวัตถุดิบ ปริมาณของวัตถุดิบ และคุณสมบัติต่างๆ รวมทั้งพัฒนาการกรรมวิธีและเทคโนโลยีต่างๆที่ช่วยในการผลิตให้รวดเร็ว มีคุณภาพดียิ่งขึ้น

๒. การศึกษาในแนวทางศิลปะ (Ceramic Art)

การศึกษาในแนวนี้นี้จะเน้นการศึกษาเครื่องถ้วยโบราณเกี่ยวกับคุณค่าในทางสุนทรียภาพ หรือความงามของรูปทรง สีเคลือบ ตลอดจนการตกแต่งลวดลาย ซึ่งพัฒนาการมาตามลำดับยุคสมัยอันแสดงถึงความเชี่ยวชาญและจินตนาการของช่างในแต่ละยุค กับทั้งยังเป็นต้นแบบ แนวทางให้กับช่างปั้นในปัจจุบันที่จะจินตนาการสร้างสรรค์งานอิสระได้อีกด้วย

ประเภทเครื่องปั้นดินเผา

การแบ่งประเภทเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญแบ่งออกได้เป็น ๓ ชนิด ตามลักษณะของเนื้อดิน และอุณหภูมิที่ใช้เผา คือ

๑. เนื้อดินเผาเอิร์ทเทนแวร์ (Earthenware)
๒. เนื้อดินชนิดสโตนแวร์ (Stoneware)
๓. เนื้อดินชนิดพอร์ซเลน (Porcelain)

แต่สำหรับเครื่องถ้วยหรือเครื่องปั้นดินเผาเคลือบนั้น มีลักษณะเนื้อดินอยู่ ๒ ประเภท คือ เนื้อดินสโตนแวร์ และเนื้อดินพอร์ซเลน หรือมักเรียกว่า เนื้อกระเบื้อง ซึ่งมีลักษณะในรายละเอียด ดังนี้